

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

(Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovec, Kutina, Sesvete, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice, Veliki Tabor, Virje i Zelina)

TEHNIČKO UREDNIŠTVO

Stručni kolegij Gradskog muzeja Bjelovar

Glavni i odgovorni urednik: Goran Jakovljević

Tehnički urednik: Željko Vukčević

Uređivački kolegij: Goran Jakovljević (Bjelovar), Miroslav Klemm (Varaždin), Smiljka Marčec (Čakovec), Rastko Pražić (Kutina) i Antun Stišćak (Koprivnica)

Muzejski vjesnik izlazi jedanput godišnje. Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Za sadržaj i lekturu tekstova odgovaraju autori.

Glasilo solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

Nakladnik: Gradski muzej Bjelovar

Za nakladnika: Božidar Gerić

Tisak: COLORPRINT Bjelovar

Broj 13 - ožujak 1990.

God. XIII.

Naklada: 900 komada

Naslovna stranica: Keltski novac iz Ribnjačke kraj Bjelovara, 1. st. pr.n.e.

A-900/90

Marije Terezije dovedena su dva pijarista iz samostana Marče, prvi učenici bila su djeca oficira. Godine 1763. u Bjelovar dolazi i treći pijarist kao učitelj, pa je od te godine upis u osnovnu školu dozvoljen i građanskoj djeci. Latinska škola osnovana je 1769. godine, a od te godine, pored latinske, radi i obrtnička ili geometrijska škola. Nova školska zgrada sagrađena je 1774. godine, a u to vrijeme na području cijelog generalata radi 17 škola.¹¹

Pored vojničkih zgrada izgradila je vojnička vlast u Bjelovaru 1772. godine tkalačku tvornicu svile sa 30 tkalačkih stanova. Major Mesić u izvještaju od 9. 5. 1789. godine navodi da je bjelovarska tvornica proizvodila razne vrste atlasa, krise, parehan, a skladište je reprezentiralo vrijednost od 4.000 forinta. U svrhu uzgajanja svilenih buba bilo je posađeno izvan grada mnogo dudova koji se vide još i danas. Tvornica je morala obustaviti rad poradi dugova koji se nisu mogli utjerati, tako da je vijek njenog djelovanja bio od 1776. do 1793. godine.¹²

Reorganizacija Vojne krajine od strane Marije Terezije završena je do 1765. godine, tako da se na području Vojne krajine potpuno učvrstila vlast austrijskih oficira. Njihove naredbe odnosile su se i na rad civilnih nacionalnih organa vlasti. Pored vojnih pitanja, prepušten im je cjelokupni politički, ekonomski i socijalni život zemlje, tako da su zakoni od 1807. godine prva ustanova o građanskom pravu budući da je na vojništvu i za vojništvo

ustrojena nadgledna i uzdržavana zadruga. Rijetko ili nikako nije dopustila svojem članu da se čim drugim bavi osim puškom i plugom.

Zato nalazimo na području granice obrtnike i trgovce samo tuđince. U vrijeme osnutka Bjelovara podignute su 43 vojne i upravne zgrade od kojih se većina i do danas sačuvala. Bjelovar kao mnogo mlađi grad na području pukovnija Varaždinskog generalata od Čazme, Križevaca, Koprivnice i Đurđevca mogao je ne samo da ih dostigne nego i prestigne, pošto je on predstavljao od početka strateško a kasnije političko i administrativno središte.

Bilješke:

1. D. Pavličević, Vojna krajina, 1984; F. Močanin, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787, str. 24-27
2. D. Pavličević, nav. dj. str. 44-55; F. Močanin i M. Valentić, Vojna krajina u Hrvatskoj, 1981.
3. A. Horvat, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u knjizi "Barok u Hrvatskoj", 1982, str. 57
4. J. Buturac, Povijest rimokatoličke župe Bjelovar, Bjelovar 1970; Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, Starine JAZU, knjiga 59, Zagreb 1984; "Starije-bolje osvijetliti", Bjelovarski list, 25. 10. 1985. godine; Povijesni počeci Bjelovara, Bjelovarski zbornik br. 2, Bjelovar 1990.
5. J. Sušnjak, rukopis "Povijest grada Bjelovara"
6. Glavačevu kartu objavio je Johann Weikhard Valvasor, u svom djelu "Slava Vojvodine Kranjske", 1689.
7. S. Blažeković, Bjelovar 1985, str. 12-19
8. S. Blažeković, nav. dj.
9. A. Horvat, O Bjelovaru - gradu ortogonalnog sistema, Buletin JAZU, br. 1, Zagreb 1961, str. 13
10. J. Sušnjak, nav. dj.
11. S. Blažeković, nav. dj.
12. J. Sušnjak, nav. dj.

Goran JAKOVLJEVIĆ, Gradski muzej Bjelovar

Iz ostavštine Zvonimira Lovrenčevića

Što povezuje našeg nedavno preminulog kolegu Zvonimira Lovrenčevića sa jednim od bardova jugoslavenske pisane riječi Milošem Crnjanskim? Odgovor je pomalo začuđujući – arheologija, odnosno tačnije, problem bivstvo-

vanja Kelta u našim krajevima. Naime, u bogatoj Lovrenčevićевой ostavštini, koja je danas pohranjena u bjelovarskom muzeju, nalaze se i pisana svjedočanstva o njihovim kontaktima vezanim za navedenu temu.

Kontakti između Lovrenčevića i Crnjanskog započeli su ustvari kada su Lovrenčeviću dospjele u ruke "Nedeljne informativne novine" (NIN) od 23. kolovoza 1964. g., koje su na str. 8 donijele tekst Miloša Crnjanskog "Arheološke veze Balkana". U članku Crnjanski razvija tezu, na osnovu toponomastičkih komparacija teritorija današnje Jugoslavije i britanskih otoka, da je prethistorijska kultura Balkana i britanskih otoka zajednička, sa naročito dubokim vezama za vrijeme Kelta. Spomenuto je i to da npr. u Galiji (francuska oblast Vendée) postoji tvrđava Blatum, koju je obmiralo pleme Belovaci. Kako se ni do danas ne zna porijeklo imena našeg Bjelovara, Lovrenčević je pokušao da mu izvor nađe upravo povezujući ga s Keltima. Shodno tome uputio je 29. kolovoza 1966. g. pismo Milošu Crnjanskom slijedećeg sadržaja:

Slučajno mi je ovih dana dospio u ruke jedan broj NIN-a iz 1964. g. i vrlo sam se ugodno iznenadio ugledavši u njemu Vaš članak "Arheološke veze Balkana" u kom ste počeli pisati o Keltima i o nazivima pojedinih naselja, koji su se iz njih ponegdje i do danas održali.

Nažalost više ne mogu dobiti daljnje brojeve NIN-a da bih mogao pratiti Vaša izlaganja, koja me zanimaju iz više razloga:

Već više godina radim na kulturnoj i općoj historiji grada Bjelovara. Kako je poznato taj je grad u svom današnjem obliku izgrađen 1756., prije toga naziva ga Stier 1650. g. Wellovar, no na karti koju je za Walvasora crtao isusovac Glavač iz Varaždina oko 1680. stoji Belovac.

Razni su historičari na razne načine tumačili porijeklo toga imena: da potječe od bijele zemlje koje ima ovdje dosta ili da su tu gullili sa hrastova bijelo liko i sl. Jedini ja smatram da tu mora biti nešto drugo po srijedi. Pomislija sam i na grčke tragove, kojih ima u Panoniji dosta – no najviše sam pomislija na Kelte. Jedini mi je trag u tom pravcu pružio Livije (V, 49). Na njega se pozivaju i drugi hrvatski historičari kao Petar Tomić: Povijest rimska, Bösendorfer i najnoviji udžbenici i sl. On iznaša da je Galska – dakle keltska vojska pod vojskovođom koji se zvao Bellovec prodrila do Rima i opljačkala ga (Brenno).

Vi iznašate o tome slijedeće: U vendskoj Galiji Blatum je tvrđava plemena koje se zove Belovaci...

Veza je više nego očita, pogotovo ako je transkripcija tačna. te onda zadnje slovo ne može biti u pitanju kod Beloves, niti "a" u Vašem Belovaci, koje može glasiti Belovci od Belovac.

Bilo bi mi vrlo drago, a bio bih Vam i mnogo zahvalan, ako biste mi mogli javiti Vaše izvore o plemenu Belovaca i kako se ono tamo piše, tj. da li u singularu stoji Belovac ili kako se u originalu piše plural. Ako time zaista ustanovimo keltsko porijeklo imena Bjelovar tj. Belovac, bit će to lijepa potvrda Vaših teza, a meni će pomoći u obaranju dosadašnjih nesuvislih teorija – pa Vas u tome smislu molim za suradnju.

Unaprijed Vam se srdačno zahvaljujem te ostajem, uz drugarski pozdrav, Vaš

Zvonko Lovrenčević

Crnjanski je odgovorio 22. rujna 1966. g. slijedećim pismom:

Dragi Lovrenčeviću,

Već davno je stiglo do mene Vaše pismo od 29. 8. Molim Vas, međutim, da me izvinite što ranije nisam odgovorio, ali moja je pošta, za sada, vrlo velika, a nameštam i stan (četvrti u svom životu) te prosto nisam imao vremena da odgovaram na pisma, iako to nije moja narodna crta.

Što se tiče mojih članaka o trgovima keltskim u NIN-u, oni su rezultat mojih, arheoloških, studija u Londonu, naročito za vreme užasnih godina našeg bratoubilačkog rata, kada mi više nije bilo stalo do drugog pisanja. Spremam o keltskim trgovima kod nas knjigu, ali kad ću je završiti ne znam, jer sam zauzet mojim glavnim poslom, literaturom. A sem toga, naše nacionalne naravi su takve, da profesori ne mogu da zamisle da i jedan pisac (ja sam godinama studirao arheologiju na univerzitetima, a 25 godina u Londonu čitao arheologiju) može pronaći nešto u arheologiji. Svakako ste čuli o tom ko je napokon rešio pitanje kritske azbuke.

Što se tiče Bellovaca, oni su na latinskom pisani uvek Belovaci, a kao što ih Vi tražite u

Bjelovaru arheologije (?), Francuzi su ih našli oko varoši Beauvais. Sve je to trag keltskog Bela, Belisame, a oko pomenute francuske varoši, sasvim sigurno, istorijskih "belgijskih" ? Belovaca.

Mene interesuje naročito veza keltskog i venskog sveta, pa kada se bude približio dan objave moje studije, javiću Vam se i reći više o Vašem problemu. Zagreb je iskoristio moje članke u NIN-u za sprdnju. To me neće zadržati da objavim arheološke dokaze da je baš Hrvatska, Crna Gora i Srbija puna keltskih arheoloških tragova. Ilirizam je sve to pretvorio u politiku, ali u nauci tek ima da se iznesu dokazi da su Kelti kod nas ostavili mnogo

dublji, mnogo dublji trag nego i jedan drugi antički substratum.

Uz drugarski pozdrav

M. Crnjanski

Izgleda da daljnja korespodencija nije nastavljena, budući da u Lovrenčevićevoj ostavštini nije ništa slično sačuvano. Ipak, ovaj mali kuriozum potvrđuje da je Lovrenčević bio čovjek široke erudicije, koji je, baveći se pojedinom problematikom, bio spreman na najraznovrsnija istraživanja i kontakte. Takav način rada, uostalom, rezultirao je svime što je on prikupio, sačuvao, objavio i ostavio našoj zajednici kao vrlo vrijedno naslijeđe.

Đuro JAKŠEKOVIĆ, Drljanovac

Prilog poznavanju zdravstvenih prilika u Novoj Rači i okolici krajem prve polovice 19. stoljeća

Od 2. studenog 1830. g. počeli su voditelji matične knjige umrlih u crkvenoj župi Nova Rača, uz dosad uobičajene rubrike, voditi još dvije u koje su upisivali uzrok smrti i tko ga je ustanovio. Sve matične knjige bile su pisane latinskim jezikom pa tako i ove rubrike. To je trajalo do 31. prosinca 1848. g., a onda se prešlo na vođenje knjiga hrvatskim jezikom. Od tada se rubrika "MORBUS" više ne vodi već se upisuje samo nadležna osoba ili ustanova koja daje dozvolu za ukop, ako se isti ima obaviti prije nego prođe 48 sati od smrti, obaveznih za držanje umrlih na odru.

Upisivač je one koji su ustanovili smrt bilježio na pet različitih načina: TESTIMONIO SENIORUM PAGI, TESTIMONIO INSPECTORIS PAGI, TESTIMONIO COMPAGNIE, TESTIMONIUM MEDICI i TESTIMONIO CHIRURGI. Primjetna je oskudnija terminologija uzroka smrti kad su svjedočanstva izdavali SENIORUM PAGI i INSPECTORIS PAGI (najviše su upotrebljavali termine MORT. NATURALIS i EX DEBILITATE, odnosno DEBILITAS), dok su MEDICI i CHIRURGI imali širu skalu uzroka.

U 18 godina i 2 mjeseca koliko je upisivan uzrok smrti može se izbrojiti oko 70 termina, od kojih su neki pisani na nekoliko načina (npr. IN NERVOSE i EX NERVOSE, DEBILITAS i EX DEBILITATE, IN PARTU i IN PUERPERIO, INFLAMMATIO FEBRIS i FEBRIS INFLAMMATORIO itd.). U tom razdoblju umrlo je ukupno 3335 osoba različitog spola i starosti, najviše sa dijagnozom MORT. NATURALIS (1238 osoba, odnosno 37%). Trocifrene brojke daju i termini EX DEBILITATE (DEBILITAS), PHTISIS, PHRENESIS, HIDROPY, INFLAMMATIO PULMONUM (za 8 osoba se može pročitati samo INFLAMMATIO... dok je ostatak nečitljiv). Sa dijagnozom EMACERATIO umrlo je 161 osoba, od toga samo su 2 odraslih dok su ostalo djeca.

Jedna od najviše upotrebljivanih riječi u složenim terminima je riječ FEBRIS (npr. FEBRIS CATARALIS, FEBRIS INFLAMMATORIO, FEBRIS EMACERATIO, FEBRIS COLIDA, FEBRIS LUMBRICALI, FEBRIS CONSUMEN, FEBRIS NERVOSE itd.). I riječ INFLAMMATIO nalazi se u nekoliko složenih termina, koji se odnose na manji broj umrlih